

A digitális kor kór

MOLNÁR ATTILA KÁROLY*

„Az internet mítoszának a valóságtól mért távolsága megkétszereződik 18 havonta”.¹

Az internetről szóló irodalom hangja ma realistább. A korábban jellemző eufória, a kilencvenes évek utópista–millenarista mámore után ma kijózanodó, másnapos fejfájás vagy tárgyyszerűség jellemzi inkább. Elérkezett a minden evilági megváltást, utópiát fenyegető *reality check*, ami után azonban az utópikus remények nem szűntek meg, hanem módosult formában a társas média felé fordultak.

1. Problémafelvetés

1.1. Internet és demokrácia

Fukuyamának a történelem végét és a liberális demokrácia végső győzelmét meghirdető bejelentése előtt évtizedekkel írtak az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában a demokrácia hiányáról (elsősorban a baloldal) és a válságról (elsősorban a jobboldal). Az ezredforduló után pedig Európában lett eminens téma a demokráciadeficit, elsősorban az EC, majd az EU kapcsán.² Egy mostanában elvégzett kutatás azt mutatta, hogy az Egyesült Királyság felnőtt lakosságának csak 27%-a mondta azt, hogy „Beleszólásom van az ország ügyeibe”.³ A globalizáció csak növelte a demokráciadeficit élményét, mivel gyengítette a nemzetállamokat, így az emberek életét befolyásoló jelenségek vagy nem voltak egy-egy, egyébként benevolens és felelős kormányhoz köthetőek, vagy egészen távoli és nyilvánvalóan befolyásolhatatlan gazdasági és politikai szereplő döntéseiből eredtek. Ez nyilvánvalóan gyengítette az öngazgatás demokratikus reményét. A társadalomtudományos irodalom egyik fontos témája lett, hogy lehetséges-e a modern és globalizált világban a demokrácia. A demokratikus deficittel magyarázták, hogy az elmúlt évtizedekben a nyugati világban csökkent a választási részvétel, csökkent a párthűség – főleg a fiatalok között –, számtalan megoldhatatlan probléma halmozódott föl, amiket a jószándékú és demokratikus szakértők nem tudnak kezelni – környezeti és jóléti problémák, szegénység, stb. –, a polgárok között megerősödött a gyengeség és tehetetlenség érzése, megnőtt az egy ügyű politizálás – pártok és NGO-k szerveződnek bevallottan csak egy-egy ügyre – és kialakult az életforma politizálás.

* Habilitált egyetemi docens, ELTE, NKE. E-mail: alitta@elte.ludens.hu

¹ V. MOSCO: *The Digital Sublime*. Cambridge, Mass., The MIT Press, 2004.

² P. NORRIS: Representation and the democratic deficit. *European Journal of Political Research*, 1997, 32, 273–282.

³ Nick COULDRY: Media and Democracy Some Missing Links. In: Sue CURRY JANSEN – Jefferson POOLEY – Lora TAUB-PERVIZPOUR (szerk.): *Media and Social Justice*. Basingstoke, MacMillan, 2011. 46.

A demokratikus deficitre adott válasz egy időre a civil társadalom lett: a nem-politikai és nem-gazdasági önkéntes társulások és a hozzájuk kapcsolt részvételi és/vagy tanácskozó (deliberatív) demokrácia, a kommun és szovjetek egy újabb változata. A hatvanas-hetvenes évek emberi jogi forradalma az érdekvédő, egy ügyű csoportok burjánzását hozta,⁴ amiket ma civil társadalomnak neveznek. Ezek az önképük szerint nem politikai szerveződések politikai cselekvők, azaz mégiscsak politikai jelentőségűek.

Hívei⁵ szerint a civil társadalom sokféle módon tudja elősegíteni a globális demokráciát: a közéletre neveléssel, az önálló hang megfogalmazásával, viták kezdeményezésével, az átláthatóság megerteremtésével és a politikai felelősséglegitimáció elvárásával. A globális civil társadalom elsősorban a baloldali politika jelszava lett. Az állam és a piac mellett a harmadik erőnek tekintik, vagy az ezeket felváltó szerveződési formának, a harmadik hullámnak.

Az internet, a CMC (Computer Mediated Communication, tömeges ön-kommunikáció⁶) és a globális civil társadalom kapcsolata az, hogy nincsenek politikai–földrajzi határok az interneten. Azonban az internet és CMC sem képes felszámolni a nyelvi, kulturális, vallási korlátokat. Az egy ügyű lobbicsoportok és a NGO-k pedig nyilvánvalóan nem véleménycserére, hanem ügyük győzelmére törekszenek. Pluralizmust és civilizizmust terjesztenek állítólag, de egy olyan szervezet, amely egy ügyből él, hogyan terjeszthetne civilizáltságot? Hiszen saját ügyéért harcol. A civil társadalom harcmezőként működik, még ha időnként az együttműködés civilizált nyelvét használja is a harcias, mozgósító retorika mellett.

A (részben nemzetközi) NGO-kba vetett bizalom mellett a hetvenes évektől erős volt a közösségek megerősítésébe vetett neo-tocquevillianus közösségelvű törekvés.⁷ Ez a Tocqueville-ra⁸ támaszkodó érvelés azt mondja, hogy a szabadság feltétele a közvetítő struktúrák (család, egyház, céhek, stb.) léte, amelyek az egyén és a központi kormányzat között elhelyezkedve védik az egyént a kormányzat túlhatalmától, ugyanakkor bizonyos közéleti erények kialakulásának a színterei. Tocqueville pedig úgy látta, hogy az Egyesült Államokban az önkéntes társulások működnek közvetítő struktúráként. A közvetítő struktúra konzervatív jelentésű volt Nisbetnél, de a közvetítő struktúrák haladár elnevezése a civil társadalom, a Harmadik Erő vagy Harmadik Út. A kormányzat, pártok mellett új szereplők jelentek meg a politikában: az NGO-k és az Új Társadalmi Mozgalmak. A neo-tocquevillianus irodalom szerint a demokrácia alapja az önkéntes társulások világa, amit civil társadalomnak kezdtek nevezni.⁹ Ezért a nem-politikai civil társadalomnak alapvető politikai funkciója és jelentősége van. Hogyan lehet elvárni, hogy ez esetben a

⁴ Theda SKOCPOL: *Diminished Democracy*. Norman, Oklahoma University Press, 2003.

⁵ Jan Aart SCHOLTE: *Civil Society and Democracy in Global Governance*. CSGR Working Paper, No. 65/01. 2001.

⁶ M. CASTELLS: *Communication Power*. Oxford, Oxford University Press, 2009.

⁷ P. L. BERGER – R. NEUHAUS: *To empower people: from state to civil society*. Washington, American Enterprise Institute, 1996., R. NISBET: *The Quest for Community*. Wilmington, Intercollegiate Studies, I. 2010., MOLNÁR A. K.: *Közösség és piac. Valóság*, 1994. XXXVII. 6., MOLNÁR A. K.: *A közösségelvűség és kritikája. Valóság*, 1994. XXXVII. 9.

⁸ A közvetítő struktúrák gondolatának Montesquieu-re vagy tovább, a középkorba nyúló eredete nem szokott előkerülni.

⁹ Sidney VERBA – Kay LEHMAN SCHLOZMAN – Henry E. BRADY: *Voice and Equality. Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1995.

politikai szereplők ne akarják alakítani, befolyásolni a civil társadalmat? Ez az irodalom azonban nem az önkéntes társaságok republikánus erényeket létrehozó hatását hangsúlyozta, szemben Tocqueville-al, hanem azt, hogy e társulások közvetítik (kommunikálják) az emberek vágyaira, céljaira vonatkozó információkat a politikai döntéshozók felé. A kiberdemokrácia kezdeti és sokáig domináns képe ezt az információközvetítést hangsúlyozta. A demokratikus elméletekben a civil társadalom az állam és a piac ellensúlyozója inkább, mint segítője.

Bár a közösségi Amerika szétmállásáról¹⁰ korábban is írtak, Putnam *Bowling Alone* című könyve határozta meg a témát jó időre.¹¹ Az internet-rajongás csúcán jelent meg ez a könyv, amely szintén a demokrácia gondjairól szól, amit az önkéntes társulások, állampolgári aktivizmus, részvétel és a társadalmi tőke (bizalom) hiányával magyarázott. Putnam szerint a közösségek, közvetítő struktúrák szétestek, s ezzel elveszett a bizalom, a normák és a társadalmi tőke. Míg Nisbet közösségei nem önkéntesek, így nem homogének, a Putnam-féle civil társadalom önkéntes szervezetekből áll, melyeket a homogén vélemények, közös cél és érdek jellemeznek. Inkább harcos szekták, és nem egyházközségek.

Putnam a modern Amerika fő gondjának a társadalmi tőke eltűnését tekintette, ami a társas kapcsolatok eltűnéséből fakad. Azonban nem akármilyen kapcsolatok eltűnéséről van szó, a *társas* jelentése Putnam esetében a *kölcsönös*. Lényegében az Adam Smith-i és Hume-i, majd Mead-i kölcsönösségen alapuló kapcsolatokat tekinti *társasnak*.¹² Tehát nem a hierarchikus és nem is a személytelen kapcsolatok léte a kérdés – ezek láthatóan továbbra is léteznek.

A kölcsönösség révén alakul ki a bizalom és ezt tekinti társadalmi tőkének, ami eltűnt. Bizalom hiányában pedig a kapcsolatok tranzakciós költsége nagyobb, így ritkábbak és nehezekek lesznek. (Bizalmatlanság esetén nehezen teremt az ember kapcsolatot.) Ugyanakkor, ha van bizalom, akkor a polgárok bíznak kormányukban, a helyi hivatalokban, hajlandóak velük az őszinte párbeszédre. Az önkéntes közösségek jelentősége a demokrácia szempontjából evidens volt az amerikaiak számára. Putnam pedig meghirdette a demokrácia alapjának tekintett erény megszűnését (hiszen a kialakulásának helyszínei megszűntek). Erre látták sokan megoldásnak a társas médiában kialakuló kapcsolatokat, amiket elneveztek virtuális közösségeknek. Az egyik fő érv az internet mellett a kapcsolatépítés és ezzel a bizalom visszaépítése lett: „Társadalmi tőkét felépíteni nem lesz könnyű, de ez a kulcsa, hogy működjön a demokrácia”.¹³

A múlt évezred végén „növekvő mennyiségű gondolat volt, amely azt fogalmazta meg, hogy az információs és kommunikációs technológiák mostani fejleménye magában hordja annak lehetőségét, hogy könnyebb belépni a demokratikus politika mezejére (...) Ez nem kevesebb, mint paradigmátikus változás a demokratikus kormányzás értelmezésének folyamatá-

¹⁰ Ray OLDENBURG: *The Great Good Place*. New York, Paragon Books, 1989., R. N. BELLAH: *Habits of Heart*. Berkeley, University of California Press, 1985., Francis FUKUYAMA: *A nagy szétbomlás*. Budapest, Európa, 2000. 333.

¹¹ R. PUTNAM: *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York, Simon and Schuster, 2000.

¹² Bővebben MOLNÁR A. K.: Megértés és konfliktus: a szimpátia. In: ACZÉL Ágnes és mások (szerk.): *A társas szociológus* Budapest, ELTE Társadalomtudományi Kar, 2011.

¹³ R. D. PUTNAM: *Making Democracy Work*. Princeton, Princeton University Press, 1993. 184., Richard A. COUTO: *Making Democracy Work Better*. Chapel Hill–London, UNC Press Books, 1999.

ban.”¹⁴ Rengeteget beszéltek és írtak az elektronikus/tele/kiberdemokráciáról, amely kifejezések mind arra a reményre utaltak, hogy az új technika megoldja a demokraták gondjait. A hívei szerint nem csak hatalmat ad a népnek, de át is alakítja őket a CMC.

A civil társadalom rendszerváltó (demokratizáló vagy demokráciadeficitet megszüntető) szerepéről szóló vita összekapcsolódott az internetről szóló vitával. Kezdetből erős az a feltevés, sőt állítás, hogy az internet erősíti a liberális demokráciát. De gyorsan kiderült, hogy erősítheti a vallási, etnikai fundamentalizmust is, a különféle radikalizmusoknak talán még inkább kedvez.

1.2. Az internet mítosza

A demokratikus deficit témával együtt virágzott a politika mediatisálódásáról és a tömegmédiára vonatkozó kritikai irodalom. A demokráciadeficit mellett az elmúlt 20–30 év nagy témája a média és politika kapcsolata: a vita arról, hogy a politika használja-e a médiát (mediatisált politika, *spin*) vagy a média gyarmatosította a politikát:¹⁵ „ahogyan a politika mediatisálódott, a fontos kérdés már nem a médiának a politikától és társadalomtól való függetlenségére vonatkozik. A fontos kérdés a politika és társadalom függetlensége a médiától”.¹⁶

E kritika a politikát és a médiát egyaránt nem demokratikusnak észleli: ezek a *gazdasági és szimbolikus egyenlőtlenségek* miatt igazságtalanok. De a médiakritikában úgy tűnik a szimbolikus igazságtalanság lett uralkodó téma a gazdasági helyett (a rasszizmus, homofóbia, szexizmus az osztályharc helyett), az elismerés hiánya a médiareprezentációban. Mivel mediált, közvetített társadalomban élünk, ezért a személyközi kapcsolatokban tapasztalható szimbolikus igazságtalanság (elismeréshiány) megjelenik a médiában is. A médiareprezentáció lett a nagy téma: kit hogyan mutat be. Ez egyezik-e a bemutatott önképpel? Hátrányos-e az rá nézve? (Szabad-e valakire azt mondani, hogy nem szép?) De emiatt csak a szerencsés kisebbségek sértődhetnek meg és igényelhetik a számukra elfogadható, pozitív önképet adó bemutatást – és tiltakozhatnak az olyasmik ellen, ami sérti őket. Amartya Sen szerint az emberhez méltó élet része az, hogy részt vehet azokban a döntésekben, amelyek befolyásolják az életét. Ez jelenti a demokráciát, és a demokrácia hozzájárul a fejlődéshez és szabadsághoz.¹⁷ Nincs éles határ a gazdaság kemény és a szimbólumok, valamint az elismerés puha problémái, elnyomásai közt, és nem tudja e kritika eldönteni, melyik a súlyosabb. Rawls szerint az igazságosság a mindenki számára a maga megkívánta megbecsülést jelenti, és ha az önmegbecsülés csorbát szenved, azaz nem kap akkora meg-

¹⁴ Barry N. HAGUE – Brian D. LOADER: Digital democracy. An Introduction. In: Barry N. HAGUE – Brian D. LOADER (szerk.): *Digital Democracy*. London, Routledge, 1999. 3.

¹⁵ John STREET: Politics Lost, Politics Transformed, Politics Colonised? Theories of the Impact of Mass Media. *Political Studies Review*, 2005. Vol. 3. 17–33.

¹⁶ Jesper STRÖMBÄCK: *Four Phases of Mediatization: An Analysis of the Mediatization of Politics*. http://www.socsc.hku.hk/sigc/gc2012/pdf/Reading%20Materials_Taiwan/Lecture%207_Four%20Phases%20of%20Mediatization.pdf

¹⁷ Amartya SEN: *Development as Freedom*. New York, Knopf, 1999.

becsülést a többiektől, mint szeretné, akkor az az igazságtalanság.¹⁸ Nancy Frazer ezt folytatva írta, hogy a „források” igazságtalan eloszlása és az igazságtalan elismerés ugyanazon érme két oldala.¹⁹

A konstruktivista megközelítés szerint a média világképet, értelmezési keretet alkot, és ezzel befolyásolja, sőt uralja a politikát. A pártok és politikusok kénytelenek alkalmazkodni a média alkotta világhoz. Főleg a posztmodern gondolkodás összpontosított a kommunikációra, de a szociológia nyelvi fordulata és benne a nyolcvanas években uralkodóvá váló konstruktivizmus is ezt támogatta. A konstruktivista megközelítés szerint a döntéshozás függ a környezettől, az észlelt valóságtól, a problémáktól, és a lehetségesként elképzelt alternatíváktól, ezért van a médiának közvetve jelentősége. Kritikusai szerint a média nem győz meg, hanem befolyásol, tehát a tömegmédia a felelős, és azok oligarchikus urai.

A tömegmédia már régóta a társadalomkritika egyik kedvenc tárgya, a modernitás bajainak okozója. Putnam *Bowling Alone*-jának is a fő vádlottja a szórakoztatóipar, amely aláássa a civil társadalmat, társadalmi tőkét, eltántorít a részvételtől, időt lop és ezzel a demokráciát. A média a kakofónia mellett cinikussá és értéktelenné teszi a nézőt, privatizálja és elszigeteli őket egymástól. A visszatérő vád az, hogy a tömegmédia lebutítja, dezinformálja az embereket.²⁰ A kritikus médiairódalom a médiakommunikációt egyirányúságáért bírálja. A közönség szerencsétlen kiszolgáltatottak tömege, akiket szabadon manipulálnak a médiabirodalmak a konzumidiotizmussal.

Trippi a Gil Scott Heron dala nyomán elnevezett *Revolution will not be televised*²¹ című könyvében állította szembe az internetet a tömegmédia kritikus képével: míg a tv passzívvá tesz és pacifikál, lebutít, szétválaszt, addig az internet összeköt, informál és érdekeltté tesz. Trippi könyvének alcíme – *Democracy, the Internet, and the Overthrow of Everything* – jól kifejezi az internet forradalmi hatásába vetett reményt: az internet hatalmat ad a népnek, ezért hierarchiaellenes.

Az internet mítoszának lényege a politika vége (a szakértők helyett), mivel az internet átalakítja a társadalmat, ami hierarchikus, hatalmi viszonyokat tartalmaz és igényel. Az új, kialakuló világot nevezte L. Friedman horizontális társadalomnak, ami az egyéni identitás választásokon alapul.²² A korábbi kötelékek (család, vallás) hierarchikus viszonyok voltak. A horizontális társadalom az információs technológia új kommunikációjában jön létre és az embereket horizontálisan kapcsolja össze.

„A horizontális társadalom hajtóereje ma erősebb, mint a kor bármely ideológiája – vagy inkább, a horizontális viszonyok felé mutató tendencia az uralkodó ideológia a versengő változatok felett (...) Mivel a technológia könnyörtelenül horizontális, a mozgás visszafordíthatatlan. A vertikális nem tartható. A restaurációs mozgalomnak csak az sikerül, hogy újabb horizontális lökést adjanak az általános iránynak.”²³

¹⁸ J. RAWLS: *A Theory of Justice*. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1971.

¹⁹ Nancy FRASER: Rethinking Recognition. *New Left Review* 3 (new series), 107–120.

²⁰ Neil POSTMAN: *Amusing Ourselves to Death*. London, Penguin Books, 1985.

²¹ J. TRIPPI: *Revolution will not be televised*. New York, Harper Collins, 2005.

²² Lawrence MEIR FRIEDMAN: *The Horizontal Society*. New Haven, Yale University Press, 1999.

²³ Todd Gitlint idézi MOSCO i. m. (1. lj.) 99.

Louis Rossetto, a *Wired* alapító szerkesztője mondta: Az internet „új világát egy új globális gazdaság jellemzi, amely lényegénél fogva hierarchiaellenes, és decentralizáló, és nem tiszteli az országhatárokat, sem a politikusok vagy hivatalnokok ellenőrzését”, és ez a globális, hálózatos tudatosság a becsődölt választásokon alapuló politikának vet véget.²⁴ Az új technológiában megvalósul az az ígéret, hogy a kollektív cselekvés lehetséges hierarchikus intézmények nélkül is.

Az internet hierarchiaellenes voltának képzete kapcsolódott a hálózat hierarchiaellenességének hitével, noha a létező hálózatok távol állnak az idealizációjuktól:

„A hálózat szelleme az önszabályozó és önkormányzó piac lehetőségeit dicsőíti. A hálózatot azzal jellemzik, hogy képes elősegíteni a spontán rendet, olyan (benevolens és racionális) rendet, amely alulról ered központi tervezés, külső kormányzat vagy felügyelet nélkül. A hatalom a hálózatban nem valamelyik csoportban vagy struktúrában van, sokkal inkább az elosztott hatalom jellemzi.”²⁵

A hálózatosság megerősíti, hatalommal ruhazza fel az egyént e remény szerint.

„A hálózat folytonosan a káosz állapotában van. A központi tervezés és felügyelet hiánya olyan rendszert hoz létre, amely folyamatos változásban van, valójában akkor virágzik. A dinamikája lényegénél fogva instabil, megjósolhatatlan és a mozgása nem lineáris. Ez a fluktuáló mozgás a hálózatot dinamikusabbá teszi, több nyitást és lehetőséget tesz lehetővé (...) a spontán rend, az önszabályozás rejtett rendjét és a láthatatlan kezét a hálózati technológia működése garantálja. A hálózatok ezért szabadabbak a központosított intézmények politikai megfontolásaitól és elnyomó hatalmától.”²⁶

A hálózat szellemének a rugalmasságot, az együttműködést, a decentralizációt, a megosztást, a hierarchia mentességet, a kreatív és a játékos tevékenységek spontán rendjét és a fejlődést kiváltó hatását, valamint az ad hoc közösségeket tekintik, amelyekbe könnyű be- és onnan kilépni elköteleződés, következmény és felelősség nélkül.

A rajongók reménye szerint a társas média véget vet a *spin doctor*ok tevékenységének, véget vet a retorikának és a politikai marketingnek, és a média bőségéből, a sok szereplő és közvetítő létéből fakadó kakofóniának, értelmetlenségnek. A kollektív intelligenciát a médiahatalom ellenszerének, ellensúlyának tekintik,²⁷ az internet a felszabadító anti-tv.

A demokráciák politikai gyakorlatával és a médiával szembeni elégedetlenség összekapcsolódott. A megoldást vagy megváltást keresők reménye lett az internet és később a társas média. Kezdetben azt hangsúlyozták, hogy az internet a gyors, olcsó mozgósítás és információmegosztás miatt fontos az új társadalmi mozgalmak számára, majd később a tanácskozó demokrácia megvalósulását látták benne.

²⁴ Louis ROSSETTO: There's No Government Like No Government (interview with Louis Rossetto). *San Francisco Bay Guardian*, 1996 November 6. 30–34.

²⁵ Eran FISHER: *Media and New Capitalism in the Digital Age. The Spirit of Networks*. New York, Palgrave MacMillan, 2002. 212.

²⁶ Uo.

²⁷ P. LEVY: *Cyberculture*. Minneapolis–London, University of Minnesota Press, 2001., Henry JENKINS: *Convergence Culture*. New York–London, New York University Press, 2006.

2. Az információ mítosza

2.1. Forradalom

A kilencvenes években az internetről szóló irodalom robbanásszerűen megnőtt. A számítógép régóta nagy remények középpontja volt, de ez sokáig a tervezéshez, adatfeldolgozáshoz, irányításhoz, ellenőrzéshez, azaz a technokrata utópiához kapcsolódott. A számítógép inkább az emberellenes, technokrata-bürokrata antiutópiák, hatalommániás tudósok díszletének számított. Theodore Roszak az információ politikai és morális felértékelése korszakában figyelmeztetett, hogy „az információs technológia nyilvánvalóan alkalmas a hatalom központosítására, a társadalmi kábítás és uralom új formáinak megalkotására”.²⁸ Az utóbbi évtizedek irodalmát viszont erős forradalmi és utópikus hangulat jellemezte. A „digitális nemzedék” és az új világ, valamint annak szükségzerű eljövetele uralta az internetről szóló beszédet. A „hullám könyörtelenül megérkezik”, „ahogyan fokozatosan kibontakozik, új viselkedési mintákat hoz létre, melyek kérelhetetlenül átalakítanak mindenfajta szervezetet és intézményt (családot, lakókörnyezetet, vallási csoportokat, vállalatot, kormányzatot, nemzetet)”.²⁹ Az elkerülhetetlenség, szükségzerűség mítosza³⁰ technológiai determinizmus néven lett ismert: az eléggé marxi gondolat szerint szükségzerűen más lesz a kultúra, más a politika a technikai újítások miatt. „A szabadságot elősegíti, ha a kommunikációs eszközök eloszlanak, decentralizáltak az emberek között és könnyen hozzáférhetőek, mint a nyomtatás vagy a mikrocomputer. A központi ellenőrzés valószínűbb, ha a kommunikációs eszközök koncentráltak, monopolizáltak és ritkák, mint a nagy hálózatok.”³¹

A forradalomretorikában van folyamatosság: a digitális utópia mindegyik változata a haladáson alapuló világképhez kapcsolódott, ami a javulást az újításhoz köti, az újítás jó hatásait hangsúlyozza, a károsakat nem, és ezzel adja el a változásokat az embereknek. A közös elem, hogy a technológia megoldja az emberiség gondjait. A technológiai haladás mítosza, az ész kora vagy a demokrácia mítosza változó mértékben kapcsolódtak össze az elmúlt két évszázadban. Majd a technokrata, tervező ész utópiáját felváltotta a digitális utópia. Úgy tűnik, nehéz az egyik, a felvilágosodásból eredő mítoszt feladni egy másikba való belészerelmesedés nélkül.

A számítógéppel, majd az internettel kapcsolatos lelkesedés a jól ismert sémát követte: a Nagy Átalakulás küszöbén áll az emberiség, vagy már benne is van, ami egy új és egészen más, de boldogabb és jobb korba vezet, „mi egy régi civilizáció utolsó és egyben egy új civilizáció első

²⁸ T. ROSZAK: *The Cult of Information: The Folklore of Computers and the True Art of Thinking*. New York, Pantheon Book, 1986. XII.

²⁹ Esther DYSON – George GILDER – George KEYWORTH – Alvin TOFFLER: A „kibertér” és az „amerikai álom”: Magna Charta a Tudás Korához (1994). *Replika*, 1997. 26. 162. 151.

³⁰ Annak ellenére, hogy pontosan a tömegmédiá kapcsán ezt cáfolta Raymond WILLIAMS 1975-ben a *TELEVISION, Technology and cultural form* című könyvében. (London, Routledge, 2005.)

³¹ Ithiel DE SOLA POOL: *Technologies of Freedom*. Cambridge–London, Harvard University Press, 1983.

nemzedéke vagyunk”.³² Nem túlzás a megfogalmazások alapján evilági megváltásnak, messianisztikus vagy kiliasztikus reménynek nevezni. Az új kor neve a Vízöntő Kora vagy az Információs/Digitális/Kommunikációs Kor, aminek radikálisan jobb politikai, erkölcsi és kulturális állapotait a technológiai újításoktól remélik. A mai média és az internet közös üzenete: Mi nagyszerűek vagyunk, ne figyelj a Régiekre, a jövő egészen más lesz, a Régiek irrelevánsá váltak a változások miatt. E forradalom prófétái igazi modernnek, mivel szerintük (mint annyi más próféta szerint az elmúlt 300 évben) különleges korban élünk, mert alapvető átalakulás zajlik a szemünk előtt. A modernnek fő toposzát olvashatjuk: „Hatalmas és megállíthatatlan változások mennek végbe.”

Például, Nicholas Negroponte, az MIT Media Lab alapítója szerint radikális az áttérés a posztindusztriálisból az információs korba.³³ Az erősen technospirituális hangulatú, *Being Digital* szerint a digit, amit a számítógépes kommunikáció termel és oszt el, fejlettebb az atomoknál, az anyagi világnál. „A változás az atomoktól a bitekhez visszafordíthatatlan és megállíthatatlan.”³⁴ Az atomok világának vége, meg kell tanulnunk digitálisnak lenni. Mint egy természeti erőt, a digitális kort nem lehet letagadni, sem megállítani. Bill Gates meg volt győződve, hogy „egy másik forradalom küszöbén állunk. Ez tartalmazza a példátlanul olcsó kommunikációt, minden számítógép össze lesz kapcsolva, hogy velünk és értünk kommunikáljon (...) tanúi lehetünk annak, hogy Adam Smith ideális piaca végre megvalósul.”³⁵

A közvéleményt, a médiát és egyetemi világot, kormányzatot és szórakoztatóipart a mai napig a haladás megkérdőjelezhetetlen és szükségszerű voltának feltételezése uralja. A probléma az e gondolkodásban, ha nem tapasztalható vagy nem elég gyors a haladás. E körben ugyanilyen megkérdőjelezhetetlen lett és maradt, hogy a számítógép és a kommunikációs technológia fejlődése, főleg a kettő házassága (CMC) alapvető gazdasági, kulturális, társadalmi és politikai átalakulásokat von maga után. Hiszen „a számítógép megalkotása a civilizáció történetének egyik legdöntőbb eseménye”.³⁶ A számítógép és/vagy CMC okozta forradalmi változások jelentőségét a földművelés megjelenésének vagy a gőzgép megalkotásának jelentőségéhez mérték. Forradalom zajlik a szemünk előtt a lelkes kommentátorok szerint. Történelmi korban élünk (már csak azért is, mert a történelem véget is ért). Az aktuális Nagy Átalakulás neve Információs/Digitális/Kommunikációs Forradalom,³⁷ és ami állítólag létrejött, az az információs társadalom, mert a kommunikáció a gazdasági és politikai életének központi elemévé lett. „Az emberi kommunikáció új közvetítője jön létre, egy olyan, amelynek hatása a gazdasági és társadalmi életünkben meghaladja az összes korábbi forradalmat – a nyomtatását, telefonét, televízióét és számítógépét.”³⁸

³² DYSON–GILDER–KEYWORTH–TOFFLER i. m. (29. lj.) 156.

³³ Nicholas NEGROPONTE: *Being Digital*. Chatham, Hodder & Stoughton, 1995.

³⁴ NEGROPONTE i. m. (33. lj.) 4.

³⁵ Bill GATES: *The Road Ahead*. London, Penguin Books, 1996. 180.

³⁶ Robertson idézi MOSCO i. m. (1. lj.) 18.

³⁷ A tv jól van. A csatornák száma, a tv előtt eltöltött idő egyaránt nő. CASTELLS i. m. (6. lj.) 59.

³⁸ Don TAPSCOTT: *The Digital Economy*. New York, McGraw-Hill, 1996. XIII.

Láthatóan volt némi ingadozás, hogy a számítástechnika vagy a kommunikáció-e a forradalom motorja, de lassan kiforrt az elképzelés, hogy a számítógép által közvetített kommunikáció (CMC) az. Emiatt „a forradalom most kezdődik. Az új kommunikációs rendszerek és digitális technológiák drámai változásokat hoztak az életmódunkban.”³⁹

„[a] kifejező képességnek az emberiség történetében valaha lezajlott legnagyobb növekedése közepén élünk. Több ember tud kommunikálni, több dolgot több embernek, mint bármikor lehetséges lett volna ez a történelemben, és e növekedés mértéke és sebessége – egy millió alatti résztvevőtől egy milliárd felettig egy nemzedék alatt – előzmények nélkülűvé teszi e változást (...) Ahogyan a mobiltelefon és az internet elterjedt és összefonódott, most rendelkezésünkre áll egy eszköz, ami kifejezőképességet és a közönség méretét egyaránt megnöveli.”⁴⁰

A digitális forradalom ígérete az, hogy mindenki tudomást szerezhet mindenről. Castells azt állította, hogy a széleskörűen megalkotott tudás központi jelentőségű lett az új javak előállításában és új szolgáltatások nyújtásában, és ez lerombolta a szakértő hivatalnokok, a manager kapitalizmus és a jóléti állam, valamint a katonai–ipari–egyetemi világ hatalmát. A szociológusok hada erősítette meg Bell állítását arról, hogy a tudás és információ a termelés kulcselemévé vált és mindez antinomianus, intézményellenes és erősen burzsuoáziaellenes változásokat hoz. Esther Dyson azt jósolta, hogy a számítógépes kommunikáció „mindent megváltoztat: a hatalom a központtól az egyénekhez és a kis szervezetekhez kerül, mozgékonyabb lesz és folyton változik, a nemzeti határok egyre közömbösebbekké válnak”.⁴¹ Az információs utópia – vagy híve elnevezésével informacionalizmus, információs fejlődési mód – egyik legismertebb képviselője, Castells a *Kommunista Kiáltvány* stílusában jelentette be, hogy

„[e]gy új világ ölt formát az évezred végére. Ennek eredete a hatvanas és hetvenes évek három független folyamatának együttes zajlása: az információs technológiai forradalom, a kapitalizmus és az etatizmus gazdasági válsága és az ebből fakadó szerkezeti átalakulás, és a kulturális társadalmi mozgalmak virágzása, mint a libertariánizmus, emberi jogok, feminizmus és környezetvédelem. Az e folyamatok közötti kölcsönhatás, valamint az általuk kiváltott reakciók egy új uralkodó társadalmi szerkezetet hoztak létre, a hálózati társadalmat, új gazdaságot, az információs globális gazdaságot és új kultúrát, a valós virtualitás kultúráját”.⁴² „A digitális forradalom végül radikális és ígéretes megoldást nyújt a szegénységre, tudatlanságra és a háborúra.”⁴³

³⁹ Adam GAFFIN – Mitchell KAPOR: *Everybody's Guide to the Internet*. Cambridge, Mass., The MIT Press, 1994. 185.

⁴⁰ Clay SHIRKY: *Here Comes Everybody: The Power of Organizing Without Organizations*. London, Penguin Books, 2008. 106.

⁴¹ Esther DYSON: *Release 2.0*. New York, Broadway Books, 1997. 338.

⁴² M. CASTELLS: *The Information Age*. vol. III. Oxford, Wiley–Blackwell, 2010. 372.

⁴³ KATZ: Birth of a Digital Nation. *Wired*. 1997 April, <http://www.wired.com/wired/archive/5.04/netizen.html>

Ennek a számítógépes és internetes millenarizmusnak, a technoutópiának fő terjesztője a *Wired* magazin volt. A 60–70-es évek ellenkultúrája sok szimpatizálásának fontos szerepe volt a személyi számítógép kifejlesztésében.⁴⁴ A kaliforniai ideológiának is nevezett gondolkodás az internetes fejlesztők-vállalkozók és az ellenkultúra szövetsége, a hippy, tekintélyellenes és a libertárius világ⁴⁵ keveredése volt a technoutópizmussal. A *Wired* magazin lett a Bibliája, George Gilder és Kevin Kelly a prófétái. A közös hős a rousseau-ista Thoreau: „Az a legjobb kormányzat, amelyik a legkevésbé kormányoz (...) És az a legjobb kormányzat, amelyik egyáltalán nem kormányoz.”⁴⁶

2.2. Technoutópia⁴⁷

Ha vannak a modern kornak megkülönböztető sajátosságai, akkor az egyik bizonyosan a technofília, azaz a technikai újításokhoz kapcsolódó remények. Az a remény, hogy valamely technikai újítás – gőzgép, távíró, rádió, tv stb. – nem pusztán megold valamilyen gyakorlati problémát – kapcsolattartás, szállítás és hasonlók –, hanem alapvetően megváltoztatja a *conditio humanát*, az emberi kapcsolatok valamelyik alapvető problémáját is megoldja. Ha másért nem, akkor a technikai újításból fakadó anyagi bőség (élelem, energia) miatt. A szűkösség megszűntével pedig megszűnnek a társadalom fő bajai (szegénység, háborúk, konfliktusok). Az „új technológia egyetemes jólétet, nagyobb szabadságot, étellel megtöltött politikát, kielégítő közösséget és személyes kiteljesedést hoz el”.⁴⁸ A technohaladárok szerint a technika áldásait mindenkire el kell juttatni: a jólét, a hosszú boldog élet, az egészség mellett a demokráciát, esetleg a pártok (pártoskodás) és a kényszer végét, konszenzust és kölcsönös felelősséget, ami az ökológiai problémákra is megoldás. A technikai haladás teszi lehetővé az alanyi jogon járó alapjövédelmet, ingyenes oktatást és egészségügyet. Ennek révén mindenki részesülhet a technológia áldásaiból, és képessé válik, hogy kreatívan hozzájáruljon a technika fejlődéséhez és a tanácskozó demokráciához. Az alapjövédlem lehetővé tenné, hogy a munka önkéntes legyen: mindenki azt csinálja, amihez kedve van és kielégülhet a munkában, megszűnik ezzel az elidegenedés és a motiváció problémája. Ugyanakkor az általa nyújtott szociális biztonság véd a kor-

⁴⁴ John MARKOFF: *What the dormouse said... How the 60s counterculture shaped the personal computer industry*. New York, Viking Penguin, 2005.

⁴⁵ Alvin TOFFLER könyvei [*Future Shock*. Bantam Books, 1970.; *The Third Wave*. Morrow, 1980.; *Powershift*. Plaza & Janés, 1990.; *Creating a New Civilization*. Turner Publishing, 1995.] mind a számítógép és kommunikációs technológia és a kettő kapcsolatának forradalmi hatásairól szólnak libertárius nyelven: nő a választási szabadság, individualizmus a médiában és a köznapi életben.

⁴⁶ Henry David THOREAU: *Civil Disobedience*. mozambook.net, 2001. 5. „That government is best which governs not at all.”

⁴⁷ Bernard GENDRON: *Technology and the Human Condition*. New York, St. Martin's Press, 1977., Philip E. AGRE: Yesterday's tomorrow. *Times Literary Supplement*, July 3., 1998. 3–4., Dave HEALY: Cyberspace and place: the Internet as middle landscape on the electronic frontier. In: David PORTER (szerk.): *Internet culture*. New York, Routledge, 1997., Ziauddin SARDAR – Jerome R. RAVETZ: *Cyberfutures: culture and politics on the information superhighway*. New York, New York University Press, 1996.

⁴⁸ Langdon WINNER: Technology today: utopia or dystopia? *Social Research* 1997, vol. 64. no. 3. 989–1017.

mányzati–vállalkozói elnyomás veszélyétől. A technika az alapjövedelem révén felszabadító, szemben a jólét koncentrációjának antidemokratikus voltával.

A távközlési újítások azonban a bőség előtt vagy mellett a megváltó kommunikációban reménykedtek, mintha a hadüzenet vagy a sortűz vezénylése nem lenne szintén kommunikáció. „A távíró-kommunikáció korának eljövetele a háborút lehetetlenné teszi, mivel az nevetéses lesz” – írta Marconi. Most a számítógép kora van, és tőle várják a megváltást. A korábbiak nem hozták el és már nem is várják tőlük. A számítógép, majd a CMC, internet lett a szent, a kultusz tárgya. A *mysterium tremendum et fascinans*. Lenin egykor a kommunizmus feltételének a villamosítás mellett a szovjet hatalmat tekintette, a technoutópia mai hívei ennél radikálisabban. A megváltásnak nincsenek politikai feltételei, a technika azokat is megteremti. A technika lehetővé teszi a félelem nélküli életet és a demokráciát: a világpolgárok képesek kölcsönös viszonyokra lépni egymással és így *az igazságot, helyi békét, globális biztonságot és általános jólétet megalapozni*, szabad és kreatív tartalmakat megalkotni és így megoldásokat találni a mai körülményeink közt megoldhatatlannak tűnő gondjainkra.

Természetesen, technikai újítások mindig is voltak az emberi történelemben mióta Ádám evett a tiltott fa gyümölcséből, de az a modern gondolkodás sajátja, hogy ezekhez utópikus reményeket kapcsolt. Némely technikai újítás hasonló reakciókat váltott ki, mint mikor egy új próféta tűnt fel vagy új prédikátor érkezett a városba. Az internethez és a Web 2.0-höz kapcsolt remények ezekhez a messianisztikus várakozásokhoz hasonlatosak. A technohaladárak eltekintettek a technika korábbi fejlődésétől, ami nem hozott igazságosságot, hierarchiákat hozott létre, jól együtt tudott élni a létező hierarchiákkal, és csökkentette a szabadságot, és a tanácskozó demokrácia helyett a szakértők szakértelmében bízott (a fordizmusban vagy ipusztériális társadalomban).

A digitális vagy kiberutópia a kormányzatot a fizikai kényszerrel azonosnak tekinti, míg a kibervilágot egy *sui generis* valóságnak, ami önmagát alkotja meg és tartja fenn hierarchikus intézmények kényszerei, ellenőrzései nélkül. A kiberteret a nép uralja az utópia szerint. Természetesen az internet és a számítógépek fejlesztésében, kiépítésében alapvető szerepe volt az államnak, egyetemeknek, hadseregnek, később az üzleti vállalkozásoknak, de a digitális utópia hívei ettől rendre eltekintettek, amit nevezhet valaki ideológiának (érdekek eltakarásának) vagy hamis tudatnak (valóságvesztésnek).

A szcientizmusnak ez a legutóbbi, a pozitívizmustól sokban eltérő formája továbbra is evidensnek tekinti, hogy a társadalmi és tudományos haladás kölcsönösen egymásra utalt. Egyik kiváltja a másikat. „A technológizmus alapköve az a tétel, hogy a technológia a társadalmi változások elsődleges motorja.”⁴⁹ A technológia jó és kikerülhetetlen, természetes.

2.3. Információ–Tudás

Az internet utópiái mind a modern korra jellemző gnoszticizmus folyamánai, mégha ebben ebben szembefordulnak is a modernitással. Az információ mítosza szerint az információ egyen-

⁴⁹ Eran FISHER i. m. (25. lj.) 186.

ló a tudással, az pedig a hatalommal.⁵⁰ Ebből fakadóan a számítógép egyenlősíti majd a társadalmat az információ bőséges és ingyenes szétosztásával. Ha számítógéppel fegyverzik fel az embereket, hasonló lesz a hatása, mint az általános hadkötelezettségnek 1789 után. „A számítógép fegyver, az is volt és az is lesz.”⁵¹

A kibertértől várt politikai változások elsősorban annak eredményei, hogy az információ elosztását és termelését átalakítja, az erősen központosított választói diktatúra (többségi demokrácia) kezéből az ellenőrzés az érintett polgárok kezébe került.⁵² A „kibertér az információ korábban vázolt átalakításával járul hozzá alapvetően a politika átalakításához.”⁵³ Az „információs kifejezés a társadalmi szervezet egy sajátos módjára utal, amelyben az információelőállítás, -feldolgozás és -átadás a termelékenység és hatalom alapvető forrásai, mivel új technológiai feltételek jönnek létre e történelmi korszakban.”⁵⁴ Az új információtechnológia ugyanis olcsón pontos információkhoz tudja juttatni az emberek eddigieknél sokkal szélesebb körét, képes a helyzetekre vonatkozó releváns információ mellett azok sokféle értelmezését és értékelését is olcsón és gyorsan teríteni, képes a viták és egyezkedések helyszínéül szolgálni, és mindezzel képes az off-line tevékenységeket, emberi viszonyokat alakítani. Az internettechnológia szűkségszerű hatásaival kapcsolatosan rendre előkerülő szempont szerint az információtermelés és -elosztás olcsóvá vált és az olcsósága miatt a szűkösségből eredő gondok (pénz, idő, tér) megoldódnak. Ez azt feltételezi, hogy a demokrácia bőségben (a szűkösség döntést, rangsorolást, végül is – a minden baj forrásának tekintett – egyenlőtlenséget szül) lehetséges, és hogy a több elérhető információ informáltabb választót és a közjót szolgáló döntéseket eredményez. „A digitális polgár a jeffersoni eszményhez közelebb tűnik: informált, őszinte, részt vesz a közügyekben, szenvedélyes a szabadság dolgában, büszke a kultúrájára és elkötelezett a szabad nemzet iránt, ahol mindez kialakult.”⁵⁵ Ha minden polgár számítógéphez jut (pl. okostelefon), akkor ez megvédi őket az elnyomó rezsimektől. Bár a könyvnyomtatással terjedtek el az abszolutista monarchiák Európában.

A netizen változásbarát, bár a technológiaváltozás és a belőle következő politikai-kulturális változások amúgy is bekövetkeznének. A „kikerülhetetlen változást” uralják és ellenőrzik, mint annyi szcientista, pozitivist, marxista a modern korban. Sőt a „digitális nemzet” élcsapat: fiatal, jól képzett, jómódú, kommunikatív, politikailag aktív, humanista, toleráns, libertárius, racionalista és reformer.⁵⁶

⁵⁰ Langdon WINNER: *The Whale and the Reactor: A Search for Limits in an Age of High Technology*. Chicago, University of Chicago Press, 1986.

⁵¹ H. RHEINGOLD: *The Virtual Community*, <http://www.rheingold.com/vc/book/>

⁵² Tim JORDAN: *Cyberpower. The culture and politics of cyberspace and the Internet*. New York, Routledge, 1999. 163.

⁵³ Uo., 162.

⁵⁴ M. CASTELLS: *The Information Age*. vol. I., Oxford, Blackwell, 1996. 21.

⁵⁵ Henry JENKINS – David THORBURN: Introduction: The Digital Revolution, the Informed Citizen, and the Culture of Democracy. In: Uők: *Democracy and New Media*. Cambridge, Mass. MIT Press, 2002., Jon KATZ: The Digital Citizen. *Wired*, 1997., http://www.wired.com/wired/archive/5.12/netizen_pr.html

⁵⁶ KATZ i. m. (43. lj.) 199., <http://www.wired.com/wired/archive/5.04/netizen.html>

A CMC/internet/kibertér⁵⁷ szükségszerűen és nyilvánvalóan felszabadító hatásáról írtak részben az információ mítoszra épülnek. „A technológia egyre nehezebbé teszi, hogy az állam ellenőrizze, milyen információkhoz jutnak az emberek (...) A totalitarizmus Góliátját a microchip Dávidja fogja lerombolni” – fogalmazta meg e reményt Ronald Reagan.⁵⁸ A tudást Bacon és Hobbes óta a környezet feletti hatalomhoz és a nemkívánatos jelenségek alóli felszabadításhoz kapcsolta az európai gondolkodás. E felszabadulás annak következménye, hogy ha az ember ismeri az okokat és következményeket, akkor képes ellenőrizni a környezetét; képes megelőzni a nemkívánatos jelenségeket és előidézni a kívánatosakat. Azonban látható, a tudás ilyen felszabadító hatása problematikussá válik, amint a természeti ügyekről áttérjed – mint Hobbes morális tudománya esetében – az emberi világra. Az emberi világ oksági megismerése és uralása a többi ember uralását is jelenti. Azaz, a tudás hatalmat ad és szabadságot a főhatalom tulajdonosának Hobbes szerint, de mindenki mástól elveszi a szabadságot és ellenőrzi őket. Ha pedig mindenki tudáshoz jut, akkor ebből következik-e, hogy képes lesz a környezetét – a hasonlóan jól informált embereket – ellenőrizni és eközben szabadnak maradni azok ellenőrző hatalmától?

A naiv technofiliának ellentmond a technofóbia története a ludditáktól és a romantikától Chaplin *Modern idők* című filmjéig, a Hiroshima után elterjedt „örült és hatalommániás tudós” képéig. Ezek a technika embertelen voltára, veszélyeire és velejárá ellenőrzésre, szabadságvesztésre utaltak. Ezzel az ambivalenciával szemben a II. világháború utáni optimizmust a tudás, majd az információ felszabadító jellegének hite jellemezte, eltekintve az olyan pesszimista íróktól, mint Horheimer és Adorno *A felvilágosodás dialektikája* vagy Okaeshott antiracionalizmusa, Voegelin gnoszticizmuskritikája. Ez az optimizmus került át a technoutópiába, a CMC-be vetett hitbe, mivel az nyitottan terít egalitárius és majd’ ingyenes információt.

„Minden résztvevő beírja a hozzászólását és elhelyezi egy központi helyen, ami minden más résztvevő számára hozzáférhető. Ily módon az összes hozzászólás mindig elérhető, senkit sem lehet elhallgattatni, mivel az ő hangja a legcsendesebb, és senkit nem hallgatnak meg csak azért, mert agresszívvabb. A számítógép által közvetített kommunikáció e sajátossága miatt él a remény, hogy talán a virtuális technológia politikailag egalitáriusabb vitát teremt. A virtuális vita technológiája, kultúrája és politikája szétválaszthatatlan. A virtuális társaságok egyre fontosabbakká válnak, átveszik a létező társadalom központi feladatait és újakat találnak ki a maguk számára.”⁵⁹

A tudomány demokratikus, és amihez hozzányúl, azt demokratizálja, mivel a tudás, az információ tekintélyellenes. *A nagy szétbomlásban* írta Fukuyama, hogy az információ köré épülő társadalom inkább hajlamos azt a két dolgot előállítani, amit az emberek a legtöbbször értékelnek a modern demokráciában: a szabadságot és az egyenlőséget. A szabad választás robbanásszerűen kiterjedt a kábel tv-től az olcsó áruházakig és az internetes ismerkedésig. Mindenféle hierarchia – politikai és nagyvállalati – nyomás alá került és romlásnak indult.⁶⁰ De Fukuyama bízik ab-

⁵⁷ William GIBSON: *Neurománc*. Budapest, Valhalla Páholy, 1984.

⁵⁸ Ronald REAGAN, London's Guildhall, 1989. június 14.

⁵⁹ JORDAN i. m. (52. lj.) 3.

⁶⁰ FUKUYAMA i. m. (10. lj.).

ban, hogy az ember képes újraalkotni a rendet. A technológia és információ alapú társadalom, *sui generis*, megalkotja magát. Az információ tehát felszabadít, egyenlősít, demokratizál (a hatalmat decentralizálja), és az ezáltal lerombolt társadalom helyett egy újat alkot, ami ezen új és vágyott tulajdonságokkal rendelkezik.

Az információval bírók és nem bírók közti különbséget legyőzi a *digitális isteni*, a digitális szakadék. A magánélet fenyegetettsége nem érinti az internet morális és igazságossággal kapcsolatos hatásait.

A kommunikációba vetett remény egyik kortárs érve a divatos foglydilemma, amit viszonylag könnyű megérteni. A foglydilemma szerint a társadalmi bajok forrása az, hogy a felek nem társalognak, nincs információcsere, nem ismerik egymás szándékait, amikhez igazodhatnának és ezért születnek rossz döntések. A kommunikáció általánossá, gyorsá és könnyűvé válása azonban megoldja majd a foglydilemmát: azaz, ha mindenki kommunikál mindenkivel, akkor nem vagy kevesebb rossz döntés születik az információhiányból.⁶¹ A foglydilemma lényegében a tömegtársadalomra jellemző, idegenek közti bizalomhiány racionalizálása. A foglydilemmával írják le ma a bizalomhiányból fakadó kooperációhiányt. Azt sugallja a foglydilemma-magyarázat, hogy megoldódik a bizalomhiányból fakadó kooperációs nehézség, ha a cselekvők teljeskörűen kommunikálhatnak egymással. A közjó tehát elérhető a tagok kommunikációjával, információcseréjével. A CMC megoldás a Putnam által leírt problémára, a bizalomvesztésre. Eszerint a kommunikáció nem csak információcsere, hanem bizalomteremtés is.⁶²

E technohaladár nézet szerint a technikai fejlődés demokratizáló és felszabadító. A szabad internet, *ex hypothesi*, elősegíti a szabad információáramlást, a vélemények szabad kifejezését és megvitatását, így a politikai rendszerek legitimitásának egyik mércéje lehet, s ezzel elősegíti a demokratizálódást. Az internethasználók önképének ez az eleme – „az információ szabad akar lenni”⁶³ – külpolitikai doktrína is lett: a szabad internet terjesztésével lehet a világot demokratizálni. Feltételezik, hogy az információ és a vélemény önmagában felszabadító hatású: csak ki kell mondani, hogy a király meztelen/zsarnok/diktátor, és az emberek rögvést elkergetik. Az internet hálózatosága és közel ingyenes hozzáférése miatt szemben áll a személyes és intézményes tekintélyekkel, mivel lehetővé teszi, hogy valamennyi felhasználó összekapcsolódjon, egymást bátorítsák és informálják, együtt tiltakozzanak és *együttesen legyenek episztemológiaiilag autonómok*.

Az internet hívei szeretik egy ellen vagy alternatív nyilvánosságnak látni, a mai szamizdatnak, ami a polgároknak erőt és az erő érzetét, állampolgári öntudatot ad. Ezért kapcsolódik az internet az új társadalmi mozgalmakhoz.⁶⁴ Az internet segíti a mozgalmakon belüli, a mozgalmak és világ közti kommunikációt, ami egyben mintául is szolgál a környezet számára. Az internet révén az új társadalmi mozgalmak ellen-szakértőként ellen-szaktudást és ellen-értelmezéseket mutathatnak be a világnak, így a tiltakozók alááshatják az elit hatalmát. Az internet

⁶¹ FUKUYAMA i. m. (10. lj.), SHIRKY i. m. (40. lj.) 191.

⁶² Alexander LJUNG – Eric WAHLFORSS: *People, Profiles & Trust, On interpersonal trust in web-mediated social Spaces*. Lulu.com, 2008.

⁶³ A jelszót Stewart Brandnak tulajdonítják 1985-ből.

⁶⁴ Peter DAHLGREN: Foreword. In: Wim VAN DE DONK – Brian D. LOADER – Paul G. NIXON – Dieter RUCH (szerk.): *Cyberprotest. New media, citizens and social movements*. London–New York, Routledge, 2005. XI.

elitellenes, egy új, demokratikus kultúra és kultúrpolitika kialakulásának is a helyszíne, és e kultúra színtere.⁶⁵ Az internet képes kialakítani ellentudást a létező állami és burzsoá tudással szemben. Ezt az episztemológiai, kognitív autonómiát tekinti a kortárs haladár gondolkodás a szabadság és demokrácia kulcsának. Az elnyomás a ma uralkodó gondolkodás szerint elsősorban kulturális, világnézeti és nyelvi. A politikai és morális haladás mércéi a szabadság és demokrácia, az igazságosság, szociális biztonság, kevesebb erőszak, több és szélesebb jogok, kölcsönös megerősítés és elfogadás, és konszenzus.

2.4. Szabadság

A Saint-Simon-féle ipari utópia megőrizte a termelési hierarchiát és vele az ellenőrzést és fegyelmet, a mai technoutópia azonban az utópia egalitárius és a kreativitást, szabadságot elősegítő voltát hangsúlyozza. Az internetet a nomádok elektromos áramlásának tekinti: nincs kötöttség, sem szervezetség, és emiatt forradalmi. Az internet ezért lesz az erőszakmentes forradalom helyszíne és eszköze.

Az internetet a választás világának tekintik: tartalmat, helyeket, vásárlást, csevegőtársakat és témákat lehet választani. Állítólag minden netpolgár ellenőrizheti/megalkothatja az életét az interneten. A netpolgárok talán legerősebb közös előfeltevése a szabályozatlanság. Az internet ezért főképpen az élvezetek, örömök megválasztásának gazdag világa. Azt sugallja, arra bátorít, abban erősít meg, amit a mai ember hallani akar: hozz ítéletet és igényeld a jogaidat, vegyél részt a kommunikációban, kísérletezz bátran és kövess el újabb és újabb hibákat (hiszen nincsenek következményei).

Az internet a végtelen választási szabadsággal, kötetlenség érzetével szabadít fel. Az Apple Orwell 1984-ére⁶⁶ utaló reklámja jó példája annak a képnek, miszerint az internet „teljesen nyitott” és egy kattintással be lehet lépni egy könyvtárba vagy bármilyen fura társaságba. És ugyanilyen könnyen ki is lehet lépni onnan. Azaz, nincsenek költségei: sem pénzügyiek, sem társadalmiak. „Kevesebb költségkorlát lesz az üzleti életben, konzultációban, vitában és a társadalmi életben. Szabadabb lesz mindez bárkivel bárhol, aki szimpatikus.”⁶⁷ Az internet a nyitott társadalom, a felszabadulás a tekintélyek és előítéletek alól. A kiberforradalom hívei is Popper retorikáját használták: a technológia miatt nyitottság lesz. „A telefonía szabad lesz. Csak idő kérdése (...) Ez nem pusztán háború a nyitott internet ellen, ez harc a gazdasági fejlődés, versenyképesség és az újítás ellen. Röviden, ez háború a jövő ellen.”⁶⁸

A kibertér, e-tópia leírásában gyakori a hivatkozás az amerikai vadnyugatra, határvidékre, ami a kaland és misztérium helye. „Új ország a horizonton túl, amely csalogatja a XXI. század telepeseit, cowboyait, szélhámosait és hódítani vágyóit.”⁶⁹ A lakója a netizen (netpolgár)

⁶⁵ Uo., XII.

⁶⁶ <http://www.youtube.com/watch?v=R706isyDrqI>

⁶⁷ DE SOLA POOL i. m. (31. l.) 229.

⁶⁸ D. TAPSCOTT – A. D. WILLIAMS: *Wikinomics. How Mass Collaboration Changes Everything*. New York, Portfólio, 2006. 273.

⁶⁹ W. J. Mitchellt idézi MOSCO i. m. (1. l.).

libertárius, morális és gazdasági ügyekben. Ennél enyhébb megfogalmazások az internetet nem a vadnyugat szabadságához, hanem a piachoz vagy társadalomhoz hasonlítják. A piac és a társadalom egyaránt a spontán, önmegalkotó és önfenntartó rend képzetét jelenti, amit kiegészített a kollektív kreativitás: a hierarchikus ellenőrzésre (államra) nem csak nincs szükség, de az káros is. Bár a kormányzat és hadsereg fejlesztette ki az internetet, az üzleti élet terjesztette, mégis az internet egy külön valóságot hozott létre, a kibertert, ahol spontán rend van. A digitális nyelv az evolúciós biológiából vette át a komplexitást, a decentralizációt, a reprodukciót, az önszerveződést, a spontán rend és ko-evolúció nyelvét. Ahogyan az evolucionisták igyekeztek megszabadulni a (rend)teremtő Istentől, hasonlóképpen a digitális utópisták a rendteremtő kormányzattól, hadseregtől és nagyvállalatoktól, és minden autoritástól.

A kibertér egalitárius, mivel „az interneten senki sem ismer, senki sem tudja milyen fajú vagy nemű vagy. Ez a teljes nemi és színvakság pozitív erő egy csomó ember számára. Úgy érzik, szívesen látják őket”.⁷⁰ A technológiából fakadó, szükségszerű szabadsága és egalitarizmusa miatt inherensen hierarchiaellenesnek tekintik. Tim Jordan szerint a hierarchiákra háromféleképpen hat: az identitás, a sok-a-soknak, kommunikáció és a cenzúraellenesség révén. Főképpen az utóbbi kettő: a sok-a-soknak kommunikáció és a cenzúraellenesség keresztülmetszi az off-line hierarchiákat és csak az off-line világ on-line beavatkozása foghatja vissza e kettő romboló hatásait.⁷¹

„A számítógép közvetítette kommunikáció politikai jelentősége abban áll, hogy kikezdi a létező politikai hierarchia monopóliumát a hatalmas kommunikációs média felett, és talán ezzel új életre kelti az állampolgárokon alapuló demokráciát (...) Melyik helyzet ösztönzőbb a demokráciára és melyik a totalitárius uralomra: az a világ, ahol kevés ember ellenőrzi a kommunikációs technológiát, ami felhasználható milliárdok nézeteinek manipulálására, vagy az a világ, ahol minden egyes polgár szólhat mindenki máshoz?”⁷²

A kibertéria szerint az internet az elnyomottaknak kedvez inkább, mint az elnyomóknak.

„Azokat a próbálkozásokat, hogy a kibertér egyes részeihez történő hozzáférést korlátozzák, meg lehet könnyen kerülni, és meg kell engedni a korlátlan hozzáférést az on-line információhoz. Továbbá, a sok embertől sok ember felé tartó kommunikáció majdnem norma a kibertérben. Ez megnyitja a részvételt a döntéshozásban, és lehetővé teszi, hogy a következtetésekre egalitáriusabb módon jussanak, mint az off-line világban.”⁷³

A társadalmi méretű koordinációt végző nagy intézmények (az állam) tekintélyét kérdőjelezi meg, azzal, hogy az intézmény nélkül is kialakít koordinációt. Sőt, a kormányzati szabályozás kontraproduktív, mert a szabadságot korlátozva, magát a kreativitást, a kibertér lényegét korlá-

⁷⁰ Gilmore-t idézi JORDAN i. m. (52. l.) 66.

⁷¹ Uo., 80.

⁷² RHEINGOLD i. m. (51. l.).

⁷³ JORDAN i. m. (52. l.) 79.

tozza, a gyakorlatát rombolja. Ezzel pedig az Egyesült Államok elveszítheti technológiai vezető és a nagyhatalmi helyzetét megalapozó információs technológiai helyzetét. A spontaneitás értelmében használt szabadság kellemes és hasznos (kreatív), és ellentétes minden látható, megszemélyesíthető tekintéllyel. A vadnyugat vagy a piac/társadalom/közösség képei közös eleme az állami szabályozás, kényszer hiánya, de eltérnek abban, hogy az utóbbiban azért kialakulnak szabályok, a spontán rend. Ez utóbbiak önszabályozók, a szabályozottság együtt létezik a kormánytól való szabadsággal. A baloldali anarchikus és a nyolcvanas éveket uraló jobboldali libertárius eszmények az állami szabályozásellenességben olvadtak össze. Azok, akik a társadalomként vagy piacként írták le a kiberteret, a személytelen mechanizmusokban bíztak, melyek szabadságkorlátozók, de elfogadhatóak.⁷⁴ Azok, akik inkább közösségként, úgy gondolták, hogy a kibertérben szereplők kölcsönösen ítélik meg, mérik meg egymást, ezért együtt és demokratikusan alakítanak ki normákat. E reményről bővebben a társas média kapcsán lesz szó az alábbiakban.

Az internet szabályozásának tagadása a kiberutópia sarokeleme. „A kibertér kikerülhetetlen és szabályozhatatlan. Egy ország sem élhet nélküle, mégis egy sem képes ellenőrizni a viselkedést benne. A kibertér az a hely, ahol az egyének lényegénél fogva mentesek a való világ főhatalmának ellenőrzésétől.”⁷⁵ Ennek a legismertebb megfogalmazása Barlow a Függetlenségben szereplő *Függetlenségi Nyilatkozata*.

2.5. Politika

Az internet szelleme jellemzően az antipolitikai állapot valamelyik változata, amit nem csak az internet leírásának tekintettek, hanem programnak is: azt remélték, hogy onnan elterjed és megváltoztatja az IRL politikát is. Az internet szelleme a vadnyugat, a szabad piac, a közösség és a kommunizmus. A lenini–sztálini kommunizmus bukásakor, amikor Fukuyama bejelentette a liberális demokrácia győzelmét és a történelem végét, akkor készen állt a kiberkommunizmus képzete. Ráadásul nem underground ellenálló csoportokban, hanem a győztes hatalom, az Egyesült Államok jól fizetett felső-középosztályában: egyetemi emberek és programfejlesztők, vállalkozók között. Az Újabb Baloldal nem a kizsákmányolt vendégmunkások közt indult és terjedt el, nem ők lettek a kiberfeministák, a kommunikációs gerillák, a techno-nomádok és a digitális anarchisták. Ismét létrejött egy benevolens avantgard – a digerati, a kibernetikus totalista törzs⁷⁶ –, ami az emberiség felszabadítását célozza és aminek gyakorlata a szabad élet megvalósulása a jelenben.

A technoutópia internetes változata elérte az amerikai politikát. Reagan után Al Gore,⁷⁷ majd H. Clinton kezdte használni. Külpolitikai doktrína lett az „információs kor” önképe: A „szabadság vírusát (...) az elektronikus hálózatok terjesztik a Föld négy sarkában.”⁷⁸ „Minden

⁷⁴ G. SIMMEL: *A pénz filozófiája*. Budapest, Osiris Kiadó, 2004.

⁷⁵ L. Lessiget idézi JENKINS–THORBURN i. m. (55. lj.) 5.

⁷⁶ Jaron LANIER: *You Are Not a Gadget*. New York, Alfred A. Knopf, 2010. 14.

⁷⁷ AL GORE: Information Superhighways: The Next Information Revolution. *The Futurist*, 1991. January – February, 21–3.

⁷⁸ Walter B. WRISTON: *Bits, bytes, and balance sheets: the new economic rules of engagement in a wireless world*. Hoover Institution Press, Stanford, 2007. 31.

valószínűség szerint nyilvánvalóan értelmetlen ellenállni az internet politikai logikájának a következő egy vagy két évtizedben.”⁷⁹

Az internet demokratizáló hatásába vetett hitet a Barlow-féle libertariánizmus mellett a Szovjetunió összeomlása is erősítette. E dolgozatnak nem lehet témája a Szovjetunió bukásával kapcsolatos vita. Némelyek szerint az információ szabad terjedésének akadályozása, ennek megtörései (szamizdatok, Szabad Európa rádió) és az emiatt előálló legitimitációhiány e csőd magyarázata, míg mások a strukturális-gazdasági magyarázatot támogatták. Akárhogyan is, az információs üzlet erős politikai szövetségeket szerzett.

Az internet és a demokrácia kapcsolata közhely lett a kilencvenes években, és külpolitikai doktrína is lett. Az internetet tekintették a globális demokrácia modelljének, és ahogyan a globális civil társadalom, úgy a szabad internet is a politika és a nemzetközi NGO-k projektjévé vált. Az elképzelés szerint új politikai teret, új nyilvánosságot alkot, amit a nemzetállamok nem, vagy alig tudnak ellenőrizni: ezzel lehetőséget ad a behatolásra, kedvez a gerilla hadviselésnek a területi alapon szervezett államokkal szemben. Ahogyan a samizdatok ledöntötték a Vasfüggönyt, a berlini falat, úgy fogja az internet a még létező diktatúrákat is ledönteni (Kínában, Iránban, Libanonban vagy Moldovában).⁸⁰ Ebben az érvelésben gyakran hivatkoztak a „diktátor dilemmájára”. Eszerint a gazdasági növekedés – amire állítólag a diktátornak is szüksége van – igényli az informatikai-technológiai nyitottságot, ami viszont információs szabadsággal és a demokratizálódással jár szükségszerűen. Így a magát gazdaságilag erősíteni igyekvő diktátor akarva-akaratlanul is saját uralmát gyengíti. Saját maga sírásója, mint egykor a burzsoázia. Irak és Afganisztán után a mai nap „az egyetlen hely, ahol a Nyugat, főleg az Egyesült Államok, hajlamos még a demokráciát terjeszteni, a kibertér. A Szabadság Ügye passzé, a Twitter Ügye játszik most”, vagy a Google doktrína.⁸¹ A rajongói még ma is hisznek a technológia felszabadító és demokratizáló hatalmában.

Bár a politikusok nem, csak a digerati használta az internetes utópiát belpolitikai felszabadító és demokratizáló érvelésre, azért elterjedt az a meggyőződés, miszerint az Egyesült Államok hegemoniája az információs technológián alapul, aminek a forrása az innováció és az azt elősegítő társadalmi és gazdasági környezet. Azaz, a kibertér szabadsága otthon és a terjesztése külföldön egyaránt az Egyesült Államok érdeke.

⁷⁹ Robert Wrightot idézi Shanthi KALATHIL – Taylor C. BOAS: *Open Networks, Closed Regimes: The Impact of the Internet on Authoritarian Rule*. Washington, Carnegie Endowment, 2003. 1.

⁸⁰ Center for democracy and Governance: *The Role of Media in democracy – A Strategic Approach*. Washington, 1999., Hillary CLINTON: *Remarks on Internet Freedom*. 2010. Január 21. Washington. Az „információ sosem volt ilyen olcsó. Többféle módon terjeszthető többféle gondolat több embernek, mint bármikor a történelemben. És még az autoriter országokban is az információs hálózatok segítenek az embereknek, hogy új tényeket fedezzenek fel és a kormányt felelősebbé tegyék (...) [M]inél szabadabban áramlik az információ, annál erősebb lesz a társadalom. [Obama] arról beszélt, hogy az információhoz való hozzáférés miként segíti a polgárokat abban, hogy elszámoltassák a kormányukat, új eszméket alkossanak, ösztönözzék a kreativitást és a vállalkozást. (...) Önmagában az új technológiák nem foglalnak állást a szabadságért és haladásért vívott harcban, de az Egyesült Államok igen. Kiállunk az egyetemes internet mellett, ahol minden embernek egyenlő hozzáférése van a tudáshoz és eszmékhez (...) Ma nagyon fontosnak érezzük a szabadság megvédését a XXI. század digitális frontján.”

⁸¹ E. MOROZOV: *The Net Delusion*. New York, PublicAffairs Books, 2011. XII.

2.6. Demokrácia

Hívei szerint az internet inherensen demokratikus, új politikai ethoszt, érzékenységet hoz létre.⁸² A technológiai változás a prófétái szerint elkerülhetetlenül új viszonyokat hoz létre (a kibernetet) és új embert (homo cyber), ami szükségszerűen átalakítja a gazdaságot, társadalmat és a politikát is: mindezeket demokratizálja. Ezért a demokrata technofil, és a technofil akaratlanul is demokrata. Sokan rámutattak már – akár kritikusan, akár támogatólag – az érvelés marxista eredetére, bár nem feltétlenül az:⁸³ a technikai fejlődés szükségszerűen átalakítja a gazdasági és társas viszonyokat, magát az embert is, és a technikát fejlesztő (vállalkozó) akaratlanul a saját (osztálya) sírját ássa meg. Bár, szemben a marxista érveléssel, itt hiányzik az eszkatológikus, erőszakos forradalom várása, a *violentiának*, határátlépésnek fontos szerepe van a kibertér rajongóinak önképében.

A megváltó kommunikációba vetett hit egy alelete az internetbe vetett megváltó remény, a kiberdemokrácia, a kibertér áldásainak különféle leírásai.⁸⁴ A kibertutópizmus naív hit az online kommunikáció felszabadító hatásában. Eszerint az internet befejezné a hatvannyolcasok művét, beteljesíti álmaikat: kialakítja a demokratikus részvételt a politikában, újraéleszti a(z önkéntes) közösségeket és erőt ad nekik az állammal szemben, az embereket elvezeti az „egyedül tekézéstől” az „együtt blogolásig”. Az internet anti-tv, a tv és általában a tömegmédiá bírálata az internetmítosz egyik forrása és állandó eleme. A társas média, Web 2.0 a tömegmédiával szemben jön létre, önképe szerint kiküszöböli annak antidemokratikus, elidegenítő és más hiányosságait.⁸⁵ „Az elektronikus demokrácia eszméjének nagy ereje az, hogy a kommunikációs technológiák technikai trendjei segítik a polgárokat abban, hogy megtörjék a figyelmük felett gyakorolt, a broadcast paradigma mögött álló erők monopóliumát.”⁸⁶ Az „internet ragyogó új verziója, a teljesen behálózott, mindig összekapcsolt társadalom álma végül is meg fog valósulni. Az internet demokratizálni fogja a Nagy Médiát, a Nagy Üzletet és a Nagy Kormányzatot.”⁸⁷ Nicole Stenger arról írt, hogy „angyalokká fogunk válni”,⁸⁸ az angyalokból pedig könnyen lehet demokrácia, hiszen az Rousseau szerint az isteneknek való: a „kibertérben élő emberek polgárok és nem bűnözők, és a polgárok nem tűrik maguk közt a bűnözőket”.⁸⁹

⁸² KATZ i. m. (55. l.), http://www.wired.com/wired/archive/5.12/netizen_pr.html

⁸³ Lewis H. MORGAN: *Ancient Society, Or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery through Barbarism to Civilization*. New York, Henry Holt and Company, 1877.

⁸⁴ DYSON i. m. (41. l.), Alternative Futures Associates: *Cyber Democracy 2001: A Global Scan*, August 2001.

⁸⁵ Yochai BENKLER: *The Wealth of Networks*. New Haven, Yale University Press, 2006.

⁸⁶ RHEINGOLD i. m. (51. l.)

⁸⁷ Andrew KEEN: „Web 2.0.” *Weekly Standard*, 14. February 2006. <http://www.weeklystandard.com/Content/Public/Articles/000/000/006/714fjczq.asp>

⁸⁸ N. STENGER: Mind is a Leaking Rainbow. In: M. BENEDIKT (szerk.): *Cyberspace: First Steps*. Cambridge, MIT Press, 1991. 52. „Minek foglalkozz a földi igazságért vívott harccal, ha a kibertérben mindannyian istenek lehetünk?” Wertheimer idézi MOSCO i. m. (1. l.) 48.

⁸⁹ RHEINGOLD i. m. (51. l.).

Gyors és könnyű a kibertérben a csoportalkotás, a kollektív cselekvés akadályai eltűnnek. A CMC globális falu, az ismerősségével, bizalmi viszonyaival, közvetlenségével, de ugyanakkor nincs benne konformitáskényszer, hanem szabad, nyitott és transzparens. A „kibertérben zajló élet, úgy tűnik, pontosan olyan alakot ölt, mint amit Thomas Jefferson akart volna: az inividuum szabadságának elsőbbségén, a pluralizmus és a közösség iránti elkötelezettségén alapul”.⁹⁰

A szabadság, egyenlőség, részvétel mellett az átláthatóság (transzparencia) kapott különös jelentőséget, hiszen a demokráciadeficit egyik forrása a világ bonyolultságának, a *conditio humana* átláthatatlanságának, kiismerhetetlenségének tapasztalata. A Rousseau-i hagyománynak megfelelően az internet demokratikussága részben e kiismerhetőségből ered – ez teszi lehetővé, hogy az egyének külön-külön és együttesen öngazgatók lehessenek.

Az internet korában mozdult el a gondolkodás a képviselői demokráciától a részvételi, majd a tanácskozó demokrácia felé. A rajongók önképe szerint az internet a vágyott és szükségyszerűen bekövetkező jövő példája, megvalósulása (nyitott, átlátható, szabad, egalitárius, rugalmas, mobil stb.), mint ahogyan egykor a keresztények gondoltak az Egyházra.⁹¹ Ahogyan egykor az ellenkultúra kommunáit szánták az új társadalom laboratóriumainak, úgy az internetről és a virtuális közösségekről kezdtek így beszélni. A digitális utópia és az új társadalmi mozgalmak önképe összekeveredett és összekapcsolódott, választó vonzódás van a kettő között. Mindkettő a pártokkal szemben írta le magát: nincs tagságuk, informálisak, könnyű be- és kilépni, önszabályozók, nincs vezető, sem hierarchia, hanem szimmetrikus viszonyokon alapul, alulról szerveződik, gyorsan tud terjeszkedni, gyorsan tud alkalmazkodni, taktikát és stratégiát változtatni. Mindkettő szent városi gerilláknak látja magát, akiknél a kommunikáció központi.⁹²

A kiberutópia máig tartó eleme, hogy az új állapot nem csak állammentes, de poszt-politikai is. A nagy pártok, ideológiák, és a konfliktusok elmúlnak benne.⁹³ Ennek elnevezése lett a kilencvenes években a civil társadalom, majd 2002 után inkább a virtuális közösség.

Az állam elhalása, de legalább elgyengülése lesz a demokrácia végső győzelme. Amikor Fukuyama bejelentette a történelem végét, akkor azt is kijelentette, hogy csak „egy játék maradt a városban”, a liberális demokrácia, ami nem csak kellemes – szabadságot és egyenlőséget ad –, de hasznos is, mivel a gazdasági virágzást és világbékét is elhossa az emberiség számára. A kibertér hívei ennek megfelelően írták le a világukat: olyasminek, ami a demokratikus elvek szerint működik és egyre több tevékenységre, területre viszi el a demokráciát megállíthatatlanul. Ez az internet állítólagos *grassroot* jellegéből és szabadságából ered, ezért kell harcolni az internet szabadságáért. Ez a megoldás a világ bajaira és nem a magántulajon eltörlése, amivel a történelmet

⁹⁰ Kaport idézi MOROZOV i. m. (81. l.) 254.

⁹¹ Fred TURNER – Stewart BRAND: *From the Counterculture to the Cyberculture*. Chicago, University of Chicago Press, 2006. 14.

⁹² Wim VAN DE DONK – Brian D. LOADER – Paul G. NIXON – Dieter RUCH: Introduction: social movements and ICTs. In: Wim VAN DE DONK – Brian D. LOADER – Paul G. NIXON – Dieter RUCH (szerk.): *Cyberprotest. New media, citizens and social movements*. London–New York, Routledge, 2005. 2., H. RHEINGOLD: *Smart Mobs: The Power of the Mobile Many*. Cambridge, Mass., Perseus Publishing, 2002.

⁹³ KATZ i. m. (82. l.), http://www.wired.com/wired/archive/5.12/netizen_pr.html

szintén befejezni akaró és éppen megbukott szocializmus próbálkozott. „Az on-line jogokért, az egyén kiber hatalmáért vívott küzdelme a kibertér összes használójáért vívott küzdelem, és nem csak az egymást ismerőkért (...) az egymást soha nem ismerő emberek ugyanazon képzeletközösség iránt köteleződnek el.”⁹⁴ Az internet vagy kibertér próféciaiak teljes áttekintése szinte reménytelen, de talán a legjelentősebbek Shirky *Here Comes everybody*, Benkler *The Wealth of Networks*, Sunstein *Infotopia – How May Minds Produce Knowledge*, Tapscott és Williams *Wikinomics – How Mass Collaboration Changes Everything*,⁹⁵ és Trippi *The Revolution Will Not Be Televised – Democracy, the Internet and the Overthrow of Everything* című írásai.

A demokrácia megmentését vagy győzelmét az internettől várók egyik legmeghökentőbb állítása az volt, hogy az internet az elnyomottak terepe,⁹⁶ mivel az internet

- objektív híreket és információkat szolgáltat, így a polgárok tájékozottan dönthetnek és szembefordulhatnak az államilag ellenőrzött médiával,
- alternatív média, alternatív nyilvánosság, amely megsokszorozza a hangok és vélemények számát,
- mobilizál és részvétellel ösztönöz a demokratikus átalakulási folyamatban,
- terjeszti a helyi aktivitásra vonatkozó információkat.

2.7. Testetlen valóság

Sok kiberrajongónak volt technovallásos vágya, és meg voltak győződve egy új fajta spirituális tér létrejöttéről. Az anyagi utópiák és a szocializmus bukása után ez technológiai alapú spirituális utópia, bár a spirituális változás az anyagi változás (technikai forradalom) folyamánya ez esetben is.⁹⁷ „Három évszázad fizikalizmusa után a kibertér segít ismét világosan megfogalmazni az emberi létezés nem-fizikai kiterjedését, a valóság szigorúan redukcionista, materialista fogalmának lényegi korlátozottságára utalva.”⁹⁸ Az internetes utópia *Brave New Age*, a netizenek elvágódásának spirituális kifejezője.⁹⁹

A *Brave New Age* leírása a Jelenések Könyvének (21.4) az Égi Városra vonatkozó leírására hasonlít: tudás és bölcsesség hatja át és testetlen.¹⁰⁰ A kibertér az „Égi Város” digitális változata.¹⁰¹

⁹⁴ JORDAN i. m. (52. l.) 6.

⁹⁵ TAPSCOTT–WILLIAMS i. m. (68. l.).

⁹⁶ Diana SACO: *Cybering Democracy. Public Space and the Internet*. Minneapolis–London, University of Minnesota Press, 2002.

⁹⁷ Mark DERY: Technology Makes Us Escapist; The Cult Of the Mind. *The New York Times*, September 28. 1997.

⁹⁸ M. WERTHEIM: *The Pearly Gates of Cyberspace. A History of Space from Dante to the Internet*. London, Norton, 2000. 252.

⁹⁹ Jeffrey P. ZALESKI: *The Soul of Cyberspace: how new technology is changing our spiritual lives*. San Francisco, Harper Edge, 1997.

¹⁰⁰ M. BENEDIKT: *Cyberspace: First Steps*. Cambridge, Mass., MIT Press, 1991. 14., John STROUP – Glenn W. SHUCK: *Escape into the Future*. Waco, Baylor University Press, 2007.

¹⁰¹ Uo.

„Valójában az Égi Városnak keleten és nyugaton vannak közös jellemzői: súlytalanság, fényesség, numerológiai bonyolultság, paloták sora, béke és harmónia a bölcsék és jók uralma révén, teljes tisztaság, a természet meghaladása (...) Olyan hely megteremtése, ahol visszakerülhetünk Isten kegyelmébe. Míg az Éden az ártatlanság, valójában a tudatlanság állapota (a Bukás előtt), az Égi Város a bölcsesség és tudás állapota, míg az Éden intim kapcsolat a természettel, az Égi Város az anyag és természet meghaladása, míg az Éden szimbólummentes és aszociális valóság, az Égi Város az emberi kölcsönhatás, forma és információ által felvilágosított világ.”¹⁰²

N. Katherine Hayles szerint „talán a középkor óta nem volt olyan szélesen elterjedt az emberek közt a test elhagyásának fantáziája és sosem kapcsolódott oly szorosan a létező technológiához”.¹⁰³ J. Fisher a *The Postmodern Paradisoban*¹⁰⁴ írta le a hasonlóságot a keresztény gondolkodás és a mai számítógépes rajongók között, akik szintén a testi korlátoktól való megszabadulást várják a kibertérről.¹⁰⁵ A kibertér hívei szerint ez a tér figyelmen kívül hagyja vagy elutasítja a fizikai világot. Jaron Lanier, az egyik neves internetguru azt írta, hogy „az internet a keresztény rítus szinkretikus változata”, amivel toposz lett a műfajban.¹⁰⁶ „A számítógép lehet olyan szent, mint mi magunk, mivel az egymással és az e térben általunk megidézett létezőkkel – isteni alkotóelemekkel – zajló kommunikáció megtestesülései.”¹⁰⁷

A kibertér „ott van mindenütt és sehol sincs, egy olyan hely, ahol semmit sem felejtenek el és mégis minden változik”.¹⁰⁸ A kibertér mentes az anyagi világ nyavajaitól, környezetszennyezéstől, mindattól a kártól, ami az anyaghoz kötött információ továbbításával jár. „Ha tehetnénk csavarognánk a Földön, de sosem hagynánk el az otthonunkat, élveznénk a kockázatmentes győzelmet, ennél inkább a Fa gyümölcséből büntetés nélkül, naponta angyalokkal társalognánk, belépnénk most a Mennybe, de nem halnánk meg.”¹⁰⁹ Emiatt az anyagtalanság miatt válhatnak a netizenek angyalokká.

¹⁰² Uo., 15.

¹⁰³ N. Katherine HAYLES: *The Seduction of Cyberspace in Rethinking Technologies*. In: Verena Andermatt CONLEY (szerk.): *Rethinking Technologies*. Minneapolis, University of Minnesota Press, 1993. 173–190.

¹⁰⁴ J. FISHER: *The Postmodern Paradiso*. In: David PORTER (szerk.): *Internet Culture*. New York, Routledge, 1997. 111–128.

¹⁰⁵ MOSCO i. m. (1. lj.) 97.

¹⁰⁶ Lanier idézi MOSCO i. m. (1. lj.) 97. Az internet szinkretista keresztény rítushoz hasonlítása nagy népszerűséget kapott. A forrást talán Kevin Kelly használta a *Wired*-ben. (God is the machine. *Wired*, 2002. december) http://www.wired.com/wired/archive/10.12/holytech_pr.html. Az „internetet a keresztény rítus szinkretikus változatának látom, és gyakorlom. Ez az érzékenység és transzcendencia rendre vonatkozik a számítógépekre is. Honnan jön? Ez keresztény gondolat.” M. WERTHEIM: *The Pearly Gates of Cyberspace*. London, Norton, 2000. 253.

¹⁰⁷ Pescet idézi E. DAVIS: *Technopagans*. *Wired*, 1995. http://www.wired.com/wired/archive/3.07/technopagans_pr.html

¹⁰⁸ BENEDIKT i. m. (100. lj.) 1.

¹⁰⁹ Uo., 14.

„Mindegyikünk leülhet egy számítógép képernyője elé és on-line társaloghat másokkal, és a cselekedeteink »ott kint« a virtuális térben mennek végbe, miközben a testünk a terminál előtt marad ülve (...) Nem mehetünk oda fizikailag, bizonyosan vannak testi vágyaink is. Sok ilyen átalakulás van a kibertérben, a szex és a test a leggyakrabban és legcsiklandósabban tárgyalt. A virtuális tér a nem-fizikai tér paradoxona.”¹¹⁰

A „kibertér megnöveli az információt azzal, hogy megszabadítja az anyagi megjelenésétől, ami korlátozza a terjedését és növeli az árát”.¹¹¹ Vagy pont ellenkezőleg, az anyagi valóság is digitális.

„Egy biteken alapuló univerzumban minden szimuláció (...) A biteket lehet a klasszikus görögök »atomja« digitális változatának tekintni: a létezés legkisebb alkotóelemei. De ezek az új digitális atomok, nem pusztán anyagiak, ahogyan a görögök gondolták, hanem az energia, mozgás, tudat és élet elemei.”¹¹²

A számítástechnika isteni: e bitekkel zajló számítási műveletek pontosak, meghatározhatóak, láthatatlan és anyagtalan folyamat, amelynek anyagi következményei vannak. Az univerzum nem pusztán olyan, mint egy számítógép, hanem az.

Az internetre való belépés vallásos élmény. Azok, akik „elhatározták, hogy követik a fényt (...) meg fogják találni a közös utat a kibertéren, álmon, hallucináción és miszticizmuson keresztül”.¹¹³

2.8. Fiatalok

A kibertér újfajta valóság, újfajta megismerés és újfajta viszony. A többségünk erre nem képes, többségünk nem képes anygallá válni. A filozófusok helyett a digerati és a fiatalok – Platón és a romantika óta sokadszor – vezetik a társadalmat a szebb jövő felé. A mítosz része, hogy a kibertér a fiataloké (és nem a katonáké vagy üzletembereké, vállalatvezetőké). A kibertér azért laza, mivel a fiatalok is azok, nyitottak, konvenciómentesek.

„A Net Nemzedék megérkezett! A baby boom visszhangra talált és hangosabb, mint az eredeti. Nyolcvanmillió. A legkisebbek még pelenkában vannak, az öregebbek húsz év körüliek. Mi teszi ezt a nemzedéket a korábbiaktól eltérővé? Ez az első, ami a digitális média környezetében nőtt fel

¹¹⁰ JORDAN i. m. (52. l.) 2.

¹¹¹ Uo., 116.

¹¹² Kevin KELLY: God is the Machine, *Wired*, 2002. December. <http://www.wired.com/wired/archive/10.12/holytech.html>

¹¹³ STENGER i. m. (88. l.) 50.

(...) Először a történelemben, a gyerekek jobban ismerik, otthonosabban mozognak és jobban tudják használni a szüleiknél a társadalom számára központi jelentőségű újítást.”¹¹⁴

Egy újfajta nemzet, a digitális nemzet és egy új, posztpolitikai filozófia alakult ki *Whole Earth Review* és a *Wired* magazin körül.¹¹⁵ „Ez a születő ideológia homályos és nehéz meghatározni”, de mentes a kifáradt régi dogmáktól.¹¹⁶ Ennek a legismertebb megfogalmazása volt Barlow függetlenségi kiáltványa.¹¹⁷ Bár a digitális utópiák tele vannak a politika és állam meghaladásával, amíg az bekövetkezik, mégiscsak lesz egy uralkodó csoport, egy új elit, ezek a digitális fiatalok. Katz szerint: „A technológia hatalom. Az oktatás hatalom. A kommunikáció hatalom. A digitális fiatalok mindhárommal bírnak. Semmilyen más társadalmi csoport nem képes a kultúra és politika birtoklására a 21. században.” Ők képesek és állítólag akarnak „egy civilebb társadalmat, a racionalizmuson, megosztott információn az igazság keresésén és újfajta közösségeken alapuló politikát megalkotni”.¹¹⁸

2.9. A nép ópiuma

Az internet önképét máig jellemzi egyfajta romantikus hedonizmus, aminek a talán legjellemzőbb forrása Ted Nelson *Dream Machines* című szövege.¹¹⁹ Az internet az örömök, élvezetek palotája, amely örömök együtt léteznek a szabadsággal, kreativitással, emlékezettel, közvetlenséggel – ami különösen pikáns egy *médium* esetében:

Kéjpalotát emelt a kán
Egy xanadui hegy fokán.

A választás, ellenőrzés élménye, a letöltés addiktív (down kóros) öröme a zene, filmek, képek ingyenes és gyors megszerzése. Miközben kényelmesen ücsörög és nézelődik, különösebb erőfeszítés nélkül, sőt szórakozva tudást és kultúrát termel, tanul, demokratikusan politizál a netizen. Ez a kiberhízélgés: a képernyő nézegetése és a billentyűzet nyomkodása nem pusztán kellemes, de felettébb haladó és hasznos tevékenység.

¹¹⁴ Don TAPSCOTT: *Growing Up Digital: The Rise of the Net Generation*. New York, McGraw Hill, 1998. „Miközben a politikusok a történelem terhével küzdenek, a sok régi előítéllettől mentes digitális világból egy új nemzedék emelkedik fel. Ezek a kölykök a földrajzi közelségtől mentesen barátkoznak, működnek együtt. A digitális technológia lehet az embereket egy nagyobb világharmóniába összehozó technológia.” NEGROPONTE: i. m. (33. l.) 230.

¹¹⁵ Bővebben Fred TURNER: *From Counterculture to Cyberculture* című művében. (Chicago, University of Chicago Press, 2006.)

¹¹⁶ Richard BARBROOK: *Cyber-Communist Manifesto*.

<http://www.imaginaryfutures.net/2007/04/18/by-richard-barbrook/>

¹¹⁷ John PERRY BARLOW: *Kibertér függetlenségi nyilatkozat*. Replika, 1996. (A magyar fordítás meglehetősen „kreatív”, ezért sok ponton módosítottam.)

¹¹⁸ KATZ i. m. (43. l.).

<http://www.wired.com/wired/archive/5.04/netizen.html>

¹¹⁹ Ted NELSON: *Dream Machines*. 1975.

„Mindannyiunk több százszor vagy ezerszer kattint naponta, némelyet tudatosan, némelyet izgatottan, és mindegyikkel az identitásunkat alkotjuk meg, alakítjuk a befolyásunkat, és közösséget teremtünk. Ahogyan több időt töltünk on-line és több dolgot csinálunk on-line, az összekapcsolódó kattintásaink alakítani fogják a gazdaságunkat, kultúránkat és társadalmunkat.”¹²⁰

3. Megváltó kommunikáció?

A megváltó kommunikációba vetett hit egy alesete az internetbe vetett megváltó remény. A kultúra- és médiakritika eddig alig-alig találta meg az internetet és a társas médiát. Olyannyira élesen szembeálltak a tömegmédiával, hogy az új médiában valamiféle ellen-tv-t láttak, ami mentes a tömegmédiá hiányosságaitól, sőt megvalósítja a kritikai gondolkodás elvárásait. A nyilvánosságot átalakítják, kiküszöbölik a polgári nyilvánosság Habermas óta sokat tárgyalt hibáit.¹²¹ Bár a kultúraelmélet sokáig átvette az internetkiáltványok és ön-idealizációk marketingnek sem utolsó nézeteit az internet leírására, de ez már nem egyöntetű. Az internet és a társas média a közösség és ellenőrzés, és választás illúziója. E hamis tudat miatt hasonlítják kritikussai a *Mátrix*hoz. Az internetkritikák megoszlanak a tekintetben, hogy a *Szép új világ* vagy az *1984* képéhez áll közelebb az internet. A gondtalan szórakozás¹²² vagy Big Brother figyelme a jellemzőbb? Bár „az on-line kultúra csurig tele van azzal, hogy a jobb világ felé vezető igaz útnak milyennek kellene lennie, ma emberellenes gondolkodású”¹²³

A kiberutópia hívei nem látták, hogy az internet sokféleképpen felhasználható: propaganda, felügyeletre. Ehelyett azt hangsúlyozták, hogy az új technológia hatalmat ad az embereknek. És az emberek szívesen hallották, hogy a Facebook, okostelefon erkölcsileg nagyon jó, nemcsak haladó és divatos. Szemben azzal, hogy a „számítógép, a telefon, a rádió és a műholdak a szabadság technológiái, ahogyan a könyvnyomtatás is az volt”¹²⁴ önmagában az internet nem ír elő semmit, semmi sem következik belőle. Ahogyan a könyvnyomtatás elterjedése az abszolutizmus korára esett és évszázadokig együtt létezett vele, e technológia is sokféle rezsimmel létezhet együtt.

Az érdekes az, hogy ezt a hamis tudatot alig érte és éri el a mai média- vagy ideológiakritika. Első 30 évében a naiv és kritikátlan, technofil lelkesedés jellemezte az internettel kapcsolatos nézeteket. Két évszázadnyi masszív ideológiakritika és 20–30 évnyi dekonstrukciós divat után az internet nem vagy alig kapott a kritikából.

A digitális utópizmus annak az egyre halványodó reménye, hogy a technológiai lehetőségek a vágyott módon átalakíthatják a társadalmi valóságot. Nem egy-egy törvény vagy politikus

¹²⁰ N. CARR: *The Big Switch: Rewiring the World, from Edison to Google*. New York–London, W.W. Norton, 2008. 92.

¹²¹ Anna MALINA: Perspectives on Citizen Democratisation and Alienation in the Virtual Public Sphere. In: Barry N. HAGUE – Brian D. LOADER (szerk.): *Digital Democracy*. London, Routledge, 1999.

¹²² POSTMAN i. m. (20. l.).

¹²³ LANIER i. m. (76. l.) 18.

¹²⁴ DE SOLA POOL i. m. (31. l.) 226.

megváltoztatása a célja, hanem a *társadalmi változás*. Nem csak változtatni, tiltakozni és provokálni akarnak, de haragszanak is. E mozgalmakat és az internet nyelvét és önképét egyaránt áthatja a harc, és ellenállás romantikája mellett a békeromantika. Azonban, ha társadalmi változásokat lehet elérni az internet révén, akkor más ebben érdekeltek is megjelennek az interneten. Ez így is lett: az internet és a társas média az üzleti és politikai célokat szolgáló, a figyelemfelkeltés, a képernyő előtt tartás és tudatmódosítás technikáit kidolgozó és alkalmazó marketing tere lett, aminek irodalma ma már meghaladja a digitális utópizmusét. Bár az internetet felfedezték a pártok is, de az nem váltott ki akkora lelkesedést, mint az új társadalmi mozgalmak internet használata.

Mi van, ha „az információ nem érdemli meg a szabadságot”?¹²⁵

¹²⁵ LANIER i. m. (76. lj.) 22.